

festivalová recenzia – **hlavný program**

ŠPINA

Slovenské národné divadlo

autorka recenzie: Alexandra Rychtarčíková

predstavenie na festivale Dotyky a spojenia:

22. 6. 2022 v Martine

Odvykli sme si od pravdy

„Duša moja, slnko krásne“ sú prvé slová, ktoré zaznejú v inscenácii. Nastolia baladický i tragikomický tón, ktorý sa rozvíja a vrství až do konca inscenácie. Duša je však osamotená a slnko nesvieti, alebo naopak, praží. Od skutočných a vážnych tragédií „rodiny“ Ireny (Monika Hilmerová) a Attilu (Alexander Bárta) k tragikomédii predsedu komisie ochotníckej prehliadky (Richard Stanke), neúspešného dramatika Bélu (Ondrej Koval'), invalidky Etušky (Ivana Kuxová), sexuálne nevybúreného dôchodcu Bandiho Šuleka (Emil Horváth) a prostého Paliho Kováča (Vladimír Obšil), ktorý žije v jeho tieni. Každá z postáv sa pasuje so svojím životom a, aby sa jej uľavilo aspoň sčasti, siaha po vulgarizmoch, cynizme a modlitbe. Režisér Ján Luterán realizuje Pintérovu tragikomickosť a grotesknosť vo viacerých vrstvách, a to bez toho, aby musel maďarskú pôvodinu aktualizovať. Odkrýva spoločenské stereotypy a nálepky, ktoré už dávno nie sú skryté. Lokálnosť malej maďarskej dediny tvorí zástupné univerzum ľudstva, a to aj napriek (či vďaka?) tomu, že ide o panoptikum ľudskej neľudskosti. Každému čriepku sa dostane „zadostúčinenia“ – tradičná rodina, extrémisti, Cigáni, Židia, veriaci, siroty, snád' chýba už iba LGBTQ+.

Pôvod znamená škatuľku, z ktorej uniknúť je takmer nemožné. Keď raz v dedine Cigán prítomný nebol, nechce ho dedina prijať ani teraz, nehovoriac o stereotypnom stotožnení židovstva s klamstvom. Tradície sú tradície. Ľudská malosť nás počas predstavenia striedavo rozosmieva i sa nám hnusí. „Róma by ste dostali aj skôr, ale to neprichádza do úvahy,“ povie Irene vychovávateľka v sirotinci (Gabriela Dzuríková). Irena sa tým však nenechá odradiť, čím sa spustí reťazenie udalostí, ktoré už navždy ovplyvnia jej život i život v dedine. Nemožno v tom nevidieť osudovosť. Irena s Attilom sa snažia o dieťa už päť rokov, no nielen, že im ho nedopraje Boh ani Panenka Mária, ale túto možnosť dokonca stratia. Na dieťa čaká celá dedina – ako na príchod spasiteľa, ktorý by zmyl špinu z ich rúk. Intímne prerastá do spoločenského.

Aj napriek tomu, že ide o text úzko spätý s kontextom svojho vzniku, herecké výkony sú nasýtené maďarsky ladeným temperamentom, expresívnosťou a rázovitosťou. Pre kontext festivalu Dotyky a spojenia je, zdá sa, obzvlášť pútavá scéna so skúšaním ochotníckej baladickéj inscenácie na moderné motívy a zájazd na festival. Nie jeden divák uvažuje nad vnútornou inšpiráciou samotným martinským festivalom a jeho personálnym zložením. Je fascinujúce, že tak, ako sa realizujú naprieč inscenáciou ľudské zlozvyky a maniere, prítomné sú aj tie divadelnícke. Budem snáď hovoriť za viacerých, že herci v rockovej balade skutočne prekvapili. Skúšanie ochotníckej inscenácie násobí terapeutický účinok divadelného média vo viacerých vrstvách. Humor, aj keď často na hrane, je taký presný a funkčný, že v nás spôsobuje vytúžený divácky zážitok – v jednej sekunde sa smejeme a v druhej si zrazu uvedomíme, čomu sa smejeme, a smiať sa prestaneme. Tragédia človeka je smiešna, keď sa deje iným a nie nám.

Čaro Pintérovho textu je aj v tom, čo sa snaží pomenovať so svojím súborom Attila – vysmiať sa pripútanosti k vyprázdneným či dezinterpretovaným zvykom a ľudskej obmedzenosti. Folklor ako kultúra regiónu, ako kultúra života, ktorá nie je vždy nevyhnutne kultúrna. V jednom cykle sledujeme premenu niekoľkých osudov ako cez priezor do obludária. Inscenácia odhaľuje na príbehu partnerov, ktorí nemôžu mať dieťa, skutočnú túžbu po ňom. Tá je nakoniec deštruktívna. Irenina žiadostivosť po dieťati zahmlieva jej racionálne uvažovanie, Attilova láska k Irene ovplyvní jeho rozhodnosť, vzťah k Anite (Jana Balková) je preňho neskôr doslova devastačný. Anita premení lásku rodiča k dieťaťu na lásku partnerskú. Ak je cit medzi Anitou a Attilom vôbec skutočný, je krehký a netrvá dlho. Rózi (Anežka Petrová) sa v závere všetkým pomstí, avšak, podľa jej slov, koná tak z čistej a úprimnej lásky k Irenke. Toľko individuí, ktoré túžia po láske, ale k jej skutočnej podstate akoby nedokázal preniknúť nik.

Dramaturg Daniel Majling spolu s režisérom Jánom Luteránom prehlbujú spoločenskú kritiku nastolenú v Pintérovom texte a naplňajú ju veľmi vhodne volenými výrazovými prostriedkami v scéne a kostýmoch Diany Strauszovej a v hudobnej zložke Adama I. Kuruca a Daniela Fischera. Kým realistickejšia vizuálna zložka podčiarkuje fyzickú i mentálnu biedu protagonistov, hudba inšpirovaná ľudovou slovesnosťou demýtizuje malebnosť kultúrneho dedičstva. Pintérov čierny humor umožnil tvorcom hovoriť o ťaživých témach s pragmatickou ľahkosťou. O nás pre nás vo farbistom a aktuálnom spektre nerestí. Každé uverenie či podvedomé divácke stotožnenie sa s postavami sa v nasledujúcej scéne rúca miestami až absurdnými zvratmi udalostí. Róžika sa nám hnuší, aj keď zápach hnisu z jej duše necítíme priamo na líci. Paradoxne je to ona, kto operuje s kategóriami úprimnej lásky, čestnosti a pravdy a, hoci nechceme, morálka nám káže súhlasiť s ňou. Kedy sa z nahej pravdy stala pravda špinavá?

Hoci je špina stotožnená s Róžikou, v skutočnosti sa rozlieza po celej dedine a všetkých vzťahoch ako toxická huba. Tak, ako ju nezakryje Róži kvetmi, nezakryjeme ju ani my a skôr či neskôr vypláva na povrch ako všetky tajomstvá. A nepomôže ani bioraž. Iba smrť a oheň.